

INTEGRARE SAU SEGREGARE?

Țigani din Zăbala, județul Covasna

INTRODUCERE

În satul Zăbala din județul Covasna (fostul județ Trei Scaune) există atât maghiari, cât și români și țigani. În ceea ce privește relațiile dintre aceste grupuri etnice, putem afirma că ele sunt asimetrice. Din punctul de vedere al ierarhiei simbolice, maghiarii și românii se consideră superiori țăganilor, fapt care are ca și cauză o relație economică specifică care a durat timp îndelungat și în care țigani au avut rolul de servitori la gospodarii români și maghiari.

Lucrarea de față ia în considerare atât modul de gândire al locuitorilor maghiari și români (pe care îi vom numi „țărani“), cât și atitudinile culturale și de comportament a acestora referitor la țigani.

Doresc să analizez problematica etnicității în această comunitate multi-etnică, concentrându-mă asupra construcției dinamice a imaginii țăganilor pentru români și maghiari.¹ În această cercetare, concep etnicitatea bazându-mă pe faptul că diferențele sunt organizate cultural și asemeni lui Fredrik Barth,² atenția mea revine într-un mod accentuat asupra ideii de frontiere culturale, în defavoarea materialului cultural interior. Această concepție subliniază în mare că grupurile se autodefinesc prin practica susținerii și refacerii frontierelor culturale.³

În primul rând, m-au preocupat tipul de relații precedente anului 1989 dintre diferitele etnii conlocuitoare, precum și care sunt schimbările în imaginile reciproc create de către unii sau alții. Schimbările relațiilor dintre populația de țigani și alte etnii se orientează în mai multe direcții. În primul rând, numărul rromilor a crescut considerabil. În al doilea rând, segregarea

¹ Cercetările de antropologie culturală din Transilvania referitoare la țigani s-au accentuat doar în ultimii ani. Centrul de Cercetări Regionale și Antropologice din Miercurea Ciuc a început o muncă în comunitățile locale din Transilvania bazată pe concepțiile despre etnicitate a lui Fredrik Barth. Vezi: Oláh 1993., Oláh 1996/a., Oláh 1996/b., Túros 1996. Pe idei similare se conturează și lucrarea lui Fosztó. Vezi: Fosztó 1997., Mai vezi: Szabó 1993., Pozsony 1997/a., Pozsony 1997/b.

² Barth, 1996.

³ În concepția lui Fredrik Barth, pe parcursul creării identității de grup accentul cade pe aducerea în prim plan a caracteristicilor de diferențiere simbolice. Așadar identitatea etnică este concepută ca o continuă recreare și totodată este o practică prin care este folosită cu o semnificație aparte.

lor (în special cea teritorială) dispare, țiganii cumpărând case în centrul satului. Dar dintre schimbările survenite, cea mai importantă este îmbunătățirea situației lor economice. Dintre aceste problematice, ce coexistă într-o îmbinare foarte complexă, vom vorbi numai despre acelea care au o oarecare legătură cu schimbarea stilului lor de viață.

ȚIGANII ÎN SOCIETATEA LOCALĂ

Conform recensământului din 1850, în Zăbala au fost prezenți deja 32 de locuitori țigani. La acea dată, populația majoritară era formată din secui – 1843 de locuitori și din români – 127 de locuitori.¹ Din memoria locuitorilor actuali reiese că la sfârșitul secolului trecut în sat trăiau doar câteva familii de țigani. Despre compoziția etnică de azi a satului Zăbala putem avea o imagine din recensământul din 1992. Conform acestuia, etnia maghiară este majoritară, fiind 1653 de locuitori (58%), urmează cea română, 1022 de locuitori (38%), și în final țiganii sunt 165 de locuitori (6%). Datele despre țigani nu sunt relevante în ceea ce privește compoziția etnică reală a satului. Majoritatea țiganilor ce trăiesc aici se consideră maghiari, ceea ce au și declarat la recensământ. În realitate, numărul locuitorilor din comună care se declară țigani este de 700 de persoane.

Țiganii atât la începutul secolului, cât și în perioada interbelică, au trăit în strânsă colaborare cu maghiarii și românii; de asemenea, ei s-au specializat în diferite munci, pe care secuii în curs de modernizare le disprețuiau.²

Țiganii din perioada amintită au devenit deja vorbitori de limbă maghiară, schimbare care s-a produs probabil în a doua parte a secolului XIX.³

După colectivizarea agriculturii, țiganii care înainte trăiau din confecționarea măturilor sau coșurilor, sau din fabricarea diferitelor unelte din lemn, au devenit principala forță de muncă a cooperativelor agricole (fostele CAP-uri). De asemenea, din anii 1970 ei au devenit actori importanți în ceea ce privește activitățile legate de transporturi și s-au implicat în comercializarea produselor între Moldova și Ardeal, vânzând în regiunea Moldovei cartofii și porumbul cumpărat în sate ardeleneste.

După schimbările din anul 1989, după dispariția colectivei și distribuirea pământului, aceștia au pierdut posibilitatea de a-și câștiga pâinea de zi cu zi. Legea funciară din România a pornit de la situația existentă din 1962, când țiganii nu aveau pământ și astfel această populație nu a avut și nu are pământ.⁴ După dispariția cooperativei agricole, familiile de romi din Zăbala trăiau de pe o zi pe alta, fără nici o sursă de venit. Aflați într-o aseme-

¹ Recensământul transilvănean din 1850. KSH. Budapesta 1994.

² Pozsony, 1997/b. 16.

³ Pozsony, 1997/b. 16.

⁴ Pozsony, 1997/a. 3.

nea situație, familiile de țigani au devenit mai mobili și s-au angajat la muncă în Ungaria.

STRUCTURA INTERNĂ A SOCIETĂȚII LOCALE A ȚIGANILOR

Țigani din Zăbala, spre deosebire de alte grupuri nomade, se autodefinesc „țigani de casă“ (házi cigány) și se consideră „țigani maghiari“, „țigani secui“. Apartenența lor la maghiari are pentru ei și o semnificație simbolică. Un exemplu caracteristic este că în situații de conflict, țiganii se alătură populației maghiare. În anii șaizeci, din dispoziții superioare, autoritățile locale au încercat să schimbe denumirea satului. Această încercare a trezit o reacție negativă din partea populației maghiare, iar decizia în această problemă a fost luată prin vot de către săteni. Votul a decurs în felul următor: la întrunire, cei care doreau introducerea denumirii române (Floreni) au părăsit sala prin ușa aflată la dreapta, iar cei care se opuneau acestei schimbări au ales ușa cealaltă. Denumirea Zăbala a rămas mai departe în folosință datorită faptului că țiganii au ales aceeași ușă ca și maghiarii.¹

În societatea țigănească locală, structurată ierarhic, rolurile sunt diferențiate într-un mod accentuat.² Printre țiganii din Zăbala putem separa trei straturi, datorită deosebirilor care apar în modul lor de viață, grupurile de romi sunt separarea în caste diferite. Trecherile între aceste grupuri de țigani sunt tot atât de dificile ca și cele referitoare la maghiari și români. Țigani din „deal“, de la „poalele dealului“ și cei „din sat“, sunt separați nu numai spațial, dar și prin modul lor de viață, existând diferențe mari în ceea ce privește sistemele lor de valori și modelele de comportament.

Zona numită „la deal“ se află la marginea satului, separată atât de etnia maghiară cât și de cea română. Populația țigănească de aici trăiește în cele mai grele condiții și acest lucru se datorează în primul rând infrastructurii slab dezvoltate: aici nu există străzi, lipsește iluminarea publică, canalizarea, curțile nu sunt separate, casele sunt într-o stare foarte degradată, și singura sursă a civilizației este lumina electrică.

Țigani din deal trăiesc ca într-o mare familie. Pentru ei, apartenența la normele societății din sat nu pare să fie importantă, comportamentul și mentalitatea lor se aliniază normelor proprii societăților de țigani. Casele nu sunt separate prin garduri, iar creșterea copiilor este sarcina „marii familii“. Situația lor materială este foarte scăzută și deși mai mulți dintre ei se angajează temporar în Ungaria, acest lucru nu le permite stabilizarea mo-

¹ După schimbările din 1989, când au apărut tensiunile etnice între maghiari și români, țiganii din Zăbala au arătat în mai multe cazuri apartenența lor la etnia maghiară. Atunci când împotriva acțiunilor primarului din Cluj, în toate bisericile maghiare din Ardeal au răsunat clopotele, în turnul bisericii din Zăbala un tânăr țigan a tras clopotele, fapt pentru care a fost bătut de către polițiști. Vezi: Pozsony, 1997/b. 18.

² Vezi: Oláh, 1996. 183.

dului propriu de viață. Majoritatea lor trăiesc din ajutoarele primite ocazional, iar câțiva dintre ei se angajează temporar la gospodari maghiari și români, unde sunt plătiți cu ziua.

Este important să afirmăm că în timpul petrecut în Ungaria, au o ocupație diferită decât sătenii care s-au îmbogățit în urma acestor munci din Ungaria. Ei nu se ocupă cu comerțul, ci se angajează pentru muncă sezonieră, iar banii câștigați sunt suficienți numai pentru un ierol foarte scăzut de trai. Copii din această zonă merg la școală foarte rar, iar rolul școlarizării a crescut numai după ce alocația pentru școlarizare din partea statului a fost distribuită în funcție de prezența regulată la ore. Dar și așa se întâmplă des ca în timpul în care părinții sunt departe de casă, copiii să lipsească săptămâni întregi de la școală. De altminteri, țiganii care locuiesc la deal sunt cu toții analfabeți. În ceea ce privește relația lor cu limba română, aceasta are un specific aparte, în sensul că datorită faptului că românii din sat vorbesc limba maghiară, comunicarea nu impune și cunoașterea limbii române. Printre țiganii de pe deal doar cei care s-au implicat în comercializarea produselor agricole înspre Moldova cunosc limba română.

Grupul intermediar despre care am amintit este alcătuit din țiganii „de la poalele dealului“. Ei locuiesc într-o regiune care aparține deja de sat, fiind considerată zona de periferie a acestuia. Aici locuiau români cu mult timp în urmă, dar începând cu anii 1970 au vândut casele și s-au mutat în zona „Felszeg“ (de sus) a satului, unde trăiesc cele mai multe familii de români. Țiganii „de la deal“, care au dorit să se rupă de modul lor de viață și care au avut o situație materială corespunzătoare, au reușit să cumpere aceste case. Această regiune este astăzi populată numai de țigani, populație care nu numai regional ci și mental se deosebește de cei ce locuiesc la deal. Această diferență se poate observa în primul rând în ceea ce privește deosebirile care apar în modul lor de viață. Din viața lor cotidiană fac parte munca agricolă (chiar dacă este numai la nivelul culturii legumelor), munca plătită cu ziua și efectuată la gospodarii satului, etc. Și printre ei sunt mulți care se angajează periodic în Ungaria și încearcă să-și întrețină familiile din această sursă de venit. Câteva persoane se ocupă și cu comerțul în Ungaria, nu numai cu munca agricolă plătită cu ziua. Pentru că în urma acestor munci ei au un venit mai ridicat, unii dintre ei se gândesc să se mute în sat. Această dorință apare și pentru cei care trăiesc în condiții materiale mult mai modeste și putem considera că cea mai importantă tendință a lor este de a se apropia de modul de viață al sătenilor, iar cumpărarea unei case în sat este considerat a fi un important moment simbolic.

În ceea ce privește creșterea și școlarizarea copiilor, țiganii de la poalele dealului au o concepție cu totul diferită față de țiganii din deal, conform căreia este obligația morală a părintelui de a înscrie copilul la școală și de a supraveghea participarea lui la ore. Cei care trăiesc în această regiune se consideră mental superiori țiganilor de pe deal și refuză orice contact cu aceștia. Ei nu-și lasă nici copii să se împrietenească cu copiii țiganilor din

deal, care locuiesc în apropiere, și nu doresc să aibă relații bune cu vecinii țigani. Această atitudine apreciativă a fost exprimată astfel de către o țigancă din această zonă: „...*Eu sunt deja pe jumătate maghiară... Nouă ne spun vecinii: voi deja nici nu sunteți țigani, deja aparțineți de noi, noi mâncăm, bem și petrecem împreună...*“

Cea mai restrânsă grupă dintre țiganii din Zăbala o constituie familiile care datorită situației materiale, și-au putut permite cumpărarea unei case în sat, mai mulți dintre ei și-au construit o casă nouă pe suprafața cumpărată. Cea mai importantă sursă de venit a acestui grup este munca în Ungaria, dar ei se ocupă cu afaceri, cu comercializarea vaselor și îmbrăcămintelor. Ei cumpără produsele de la piața chinezească din Budapesta și încearcă să le vândă mult mai scump în diferite sate ale Ungariei. Din această activitate, își procură un venit serios, la care fac referire totodată casele și mobilierile interioare. În numai câțiva ani, și-au putut asigura surse de venit la care locuitorii satului Zăbala nu au reușit.¹

Țiganii care locuiesc în sat, deși trăiesc de pe urma comerțului, sunt în contact și cu munca agricolă, deoarece se ocupă și cu grădinaritul; de asemenea, nu se mai angajează la muncă plătită cu ziua. Câțiva dintre ei încearcă să cumpere pământ pentru semănat și pășune, dar această activitate nu poate fi considerată ca una dintre strategiile lor de supraviețuire. Aproximarea lor de modul de viață și structurile morale ale țăranilor este de importanță majoră și au o grijă extrem de mare față de normele de conviețuire existente în sat. Cu privire la modelele de comportament, țiganii din sat se străduiesc din răzputeri să corespundă pretențiilor societății țărănești locale, deși profilul economic aflat la baza modului lor de viață este foarte diferențiat față de aceștia. Pentru țigani, a trăi din muncă agricolă înseamnă o activitate legată prea mult de un timp și un loc anume, mobilitatea fiindu-le astfel împiedicată. În acest sens, este elocventă opinia țiganului din sat care a realizat că veniturile obținute din Ungaria le oferă o supraviețuire periodică și că sursa de venit a viitorului este în industria comerțului și în activitățile legate de turism. Cheltuielile lor nu sunt orientate spre achiziționarea de pământ, ci mai degrabă se află la bază reprezentărilor culturale, țiganii se străduiesc să-și însușească cunoștințele agricole de specialitate și să-și susțină gospodăriile țărănești.

¹ Îm bogățirea rapidă a câtorva familii de țigani este privită cu neîncredere și invidie. Se spune despre ei, că „Ungaria i-a făcut milionari“. Munca agricolă, necesitând mult timp și energie, aduce venituri foarte modeste pentru locuitorii maghiari și români. Veniturile foarte mari, obținute „fără muncă“ nu pot fi acceptate, pentru că nu pot fi considerate activități decente. Trebuie să amintim, că comerțul nu este privit negativ pentru că se leagă de țigani, ci pentru că potrivit mentalității sătenilor, veniturile de pe urma comercializării produselor nu obținute dintr-o muncă serioasă. Vezi: Steward, 1993.

Această grupă merge deja la biserică regulat și această activitate este considerată că face parte din viața lor de zi cu zi. Pentru țiganii în curs de îmbogățire, școlarizarea copiilor are o importanță și mai accentuată. Acest lucru se manifestă mai întâi prin regularitatea cu care copiii merg la școală, iar învățarea limbii române capătă o valoare distinctă.

Deși cu cel mult două decenii în urmă și ei locuiau la deal, astăzi se delimitează total de țiganii care locuiesc acolo. Țiganii din sat se rușinează de cei care locuiesc la deal, nu întrețin nici un fel de relații cu aceștia pentru că astfel și-ar scădea șansele de integrare. În cazul țiganilor-elită, aspirațiile de integrare se pot realiza în însușirea modelului de viață dominantă, iar o reacție pozitivă în ceea ce privește modul lor de viață anterior ar contesta această dorință. În societatea țigănească din Zăbala sunt și astăzi majoritari țiganii care trăiesc de pe o zi pe alta, reprezentând și cea mai joasă categorie socială, iar țiganii elită se delimitează în orice domeniu al vieții de zi cu zi de grupa considerată inferioară. Un exemplu semnificativ al acestui fapt este că vechii țiganii „de la deal” care s-au îmbogățit, nu mai stau așezați la aceeași masă în baruri cu actualii țiganii de la deal. Solidaritatea lor se manifestă totuși într-un mod specific, ei își cinstesc vecinii de odinioară, dar băutura nu o mai consumă împreună, ci o trimit la masa acestora. Cei de la deal nu primesc și cea de-a doua rundă pentru că le e rușine și nu au din ce să răspundă acestor invitații.

Modul de viață a grupurilor de țigani care nu au o existență materială independentă și care nu au o gospodărie proprie familială, diferă semnificativ față de cea a grupurilor-elită. Caracteristica cea mai accentuată a acestei diferențieri este faptul că grupurile considerate inferioare nu sunt binevenite pe teritoriul celor bogăți. Pentru cei din deal, intrarea în curtea sau în casa țiganilor din sat este interzisă, ca și în cazul gospodarilor maghiari sau români. Căsătoria între țiganii de la deal și cei din sat este exclusă.

Pentru țiganii care s-au mutat în sat, reprezentarea are un rol important. Acest lucru se manifestă mai ales în construcția caselor, mobilierul și îmbrăcămintea lor. Opinia publică din sat consideră acest fenomen ca fiind unul negativ și condamnă situația în care o familie bogată de țigani, înaintea sosirii preotului pentru sfințirea locuinței, au pus de la casă până la poartă un covor persan.

Țiganii de pe deal, aflați la cea mai joasă treaptă a ierarhiei sociale, consideră atât țiganii de la poalele dealului cât și pe cei din sat, tot îi țigani (deci sunt de aceeași breaslă ca și ei). Ei consideră că diferențele dintre grupuri există doar în ceea ce privește situația economică. Țiganii de la poalele dealului, așa cum am mai amintit, se diferențiază de cei de la deal, dar se consideră egali cu cei din sat, diferența fiind și de această dată situația materială mai avansată a celor din sat. Țiganii din sat încearcă să se distanțeze atât de țiganii de pe deal, cât și de cei de la poalele dealului, fapt ce se manifestă efectiv într-o dimensiune culturală. Cuios este, faptul că reacția țiganilor – elită (care au reușit să se rupă din ghetoul economic) orientată în-

spre rromii mai săraci, este asemănătoare ca și a maghiarilor sau a românilor.

ROLUL RELIGIEI ÎN PROCESUL DE INTEGRARE AL ȚIGANILOR

În relația dintre țiganii din sat și maghiari, un element important îl constituie faptul că țiganii își înscriu copii în clase maghiare și își trăiesc viața religioasă în comunități ce aparțin bisericilor romano-catolică și reformată. Asimilarea religioasă a țiganilor din Zăbala este și o asimilare etnică și putem vedea aici că apartenența religioasă este totodată și etnică.¹

Viața religioasă a țiganilor constă în primul rând în solicitarea ceremoniei botezului și a funerarilor. Pentru elita nouă de țigani și căsătoriile se leagă tot de biserică.

Este caracteristic în primul rând țiganilor de le deal și celor de la poalele dealului, care s-au apropiat de bisericile creștine, dar învățăturile și principiile acestora nu le-au însușit în totalitate. Astăzi, câteva familii dintre aceștia, precum și majoritatea țiganilor din sat s-au identificat cu învățăturile și valorile bisericilor reformată și romano-catolică, atât în plan mental, cât și sentimental.² În toamna anului 1998, dintre cei 12 împărtășiiți, 5 au fost țigani, și aparțin unor familii care locuiesc în sat. De asemenea, dintre cei 43 de miruiți, 12 au fost tineri țigani care locuiesc în sat. La reformați, cu un timp în urmă, țiganii nu s-au confirmat împreună cu copii de secui; datorită faptului că trebuiau să bea toți din același potir, au întâlnit o împotrivire mare. Astăzi însă, toți copiii sunt confirmați împreună și chiar cina sfântă este posibilă, dar doar după ce țiganii au primit un potir separat.

Participarea la slujbele bisericesti are un rol aparte în comunitatea țiganilor din sat care doresc să fie acceptați și se integreze. Biserica este locul public unde țiganii îmbrăcați frumos își pot reprezenta schimbarea modului de viață în fața opiniei societății locale.

POARTA SECUIEASCĂ, CA SIMBOL DE IDENTIFICARE AL ȚIGANILOR-ELITĂ

În Zăbala, la marginea drumului care duce spre Covasna, la capătul satului, putem vedea câteva uriașe porți secuiești sculptate, iar în spatele lor, case mari neterminate. Acestea sunt construite de către țiganii pe cale de înăvuțire. Aceste case și porți secuiești arată într-un fel situația radical schimbată a relațiilor interetnice locale.

Porțile construite de către țiganii care s-au mutat în sat exprimă o legătură simbolică între maghiari și țigani. Este important să subliniem că în Zăbala la mijlocul secolului XX. culturii țărănești tradiționale, poarta secuiească nu era inclusă. Prima poartă de acest fel a fost ridicată în fața parohi-

¹ Pozsony, 1997b. 18.

² Pozsony, 1997/b. 18

ei reformate în anul 1975. După acest eveniment, treptat, acest element a fost acceptat în comunitatea secuilor. Țigani folosesc actualmente acest simbol de identificare la cultura țărănească ce aparține secuilor, pentru a-și semnala identitatea proprie. Însă, trebuie subliniat că țiganii care construiesc aceste porți accentuează în primul rând apropierea culturală și nu pe cea etnică. În acest caz, poarta secuiască este considerată ca simbol al integrării în societate și al îmbogățirii.

Opinia publică din sat se împarte în ceea ce privește ridicarea porților secuiești de către țigani. Intelectualii maghiari din sat îl consideră un fapt pozitiv și după părerea lor, porțile secuiești nu exprimă simbolic numai puterea materială, ci arată și dominația maghiarimii în sat. Mult mai negativ judecă acest fenomen locuitorii bogați maghiari ai satului. Unii consideră că după ce țiganii au „expropriat” construirea porții secuiești, pentru maghiarii din sat acestea și-au pierdut importanța specifică. Astfel, din punctul lor de vedere, poarta secuiească a ajuns în mâna unui grup considerat inferior și în acest mod și-a pierdut puterea simbolică de odinioară.

IMAGINEA CONSTRUITĂ DESPRE ȚIGANI ȘI MODIFICĂRI ALE ACESTEIA

În timp ce țiganii din Zăbala judecă pe „țărani” numai în cazuri concrete, grupurile etnice de români și maghiari condamnă țiganii în funcție de vechile stereotipuri existente.

Datorită faptului că valorile morale ale țiganilor sunt radical diferite de ale maghiarilor și românilor, țiganii locali – vorbitori de limbă maghiară, au o imagine publică negativă, neluându-se în considerare că de fapt aceștia se împart în trei grupuri distincte.

De la începutul anilor 1990, o parte a familiilor de țigani aflați la periferia societății din Zăbala, s-a îmbogățit brusc de pe urma muncii lor în Ungaria, și a cumpărat sau construit case noi în zona centrală a satului, care este locuită de maghiari. Odată cu mutarea țiganilor în sat, segregarea de odinioară încetează.¹ Trebuie să amintim că în Zăbala nu numai țiganii locuiesc pe teritorii separate, ci și românii și maghiarii. Maghiarii locuiesc în zona centrală a satului numită Alszeg, iar românii în zona dinspre munte, numită Felszeg. Țiganii, mutându-se în zona centrală a satului, au ajuns în apropierea maghiarilor, unde datorită diferențelor culturale existente, granițele între viața proprie și viața celorlalți trebuiesc redefinite, deoarece modelele de până atunci și-au pierdut valabilitatea.

¹ Însă despre încetarea totală a segregăției nu putem vorbi. Țiganii care s-au mutat în sat încă și astăzi vizitează bufetele în care într-un nici un caz nu ar intra un localnic aparținând unui alte etnii. Intrarea în aceste localuri de către un sătean care nu este țigan se poate întâmpla numai cu pierderea prestigiului.

Deși țiganii au început să se mute în sat înaintea schimbărilor din 1989¹, acest lucru nu a fost atât de important încât să schimbe imaginea despre ei. După 1998 însă, acest proces s-a accelerat și a luat o amploare mult mai mare. Mai ales după ce situația lor materială s-a consolidat și a apărut un alt comportament cotidian decât era înainte, atât maghiarii cât și românii au trebuit să-și redefinăască pozițiile. Reacției la această schimbare de situație a însemnat că regândirea și reformularea imaginii despre țigani nu putea fi ocolită.

Maghiarii din Zăbala au trăit această schimbare de situație ca pe o amenințare iar reacția lor s-a produs conform acestei stări.² Schimbarea condițiilor de până acum este considerată de către grupurile majoritare în general ca pe o amenințare, iar acest fapt accentuează separarea și imaginea negativă despre țigani, precum și un caracter pozitiv al propriei imagini.³ Deși experiența lor diferă de vechea imagine stereotip și uneori chiar este total opusă acesteia, fenomenul de respingere există, accentuând caracterul negativ al imaginilor despre țigani. În timpul discuțiilor, cei care nu sunt dispuși să accepte și să ia în considerare schimbarea modului de viață al țiganilor accentuează asimetria ce se referă la superioritatea maghiarilor și românilor. În imaginea stereotip formată, este amintită ca o caracteristică a țiganilor o atitudine negativă permanentă față de muncă, și în acest fel nu se poate justifica modul în care aceștia și-au construit o situație materială bună. În acest sens, ascendența economică a țiganilor este subapreciată simbolic, mai ales atunci când venitul obținut este văzut ca rezultatul unei activități „necinstite“. După ce acest câștig este categorizat de către gospodarii maghiari ca „necinstit“, păstrarea vechilor stereotipuri negative devine posibilă. Acestui mod de gândire îi este caracteristic și faptul că se referă la partea negativă a comportamentului țiganilor ce trăiesc în sat: este amintit faptul că sunt gălăgioși, că își pun rufele pe gard, că obiceiurile legate de aranjamentele caselor sunt de prost gust și că au un mod viață risipitor.⁴ Deși aceste opinii se referă atât la schimbări fundamentale care s-au produs

¹ Țiganii au început să cumpere casele maghiarilor, care se mutaseră în oraș, încă din anii 1970. Deși la început maghiarii s-au împotrivit, nu au reușit să împiedice acest proces. După amintirile sătenilor din Zăbala mutarea țiganilor în sat a fost posibil datorită mituirii unui funcționar local. Trebuie să amintim însă că maghiarii și-au vândut casele golite mai degrabă țiganilor vorbitori de limbă maghiară, decât românilor deși aceștia ofereau mai mult. Vezi: Pozsony, 1997/b. 18.

² Un exemplu strident o constituie părerea unui sătean al comunității maghiare. El crede că strategia de supraviețuire a țiganilor este demnă de urmat și de un timp și el însuși s-a asociat, sperând să se îmbogățească repede.

³ Vezi: Kürti, 1994.

⁴ În timpul discuțiilor despre la țigani, întotdeauna este amintit modul lor de a-și arăta puterea, referitor la nunțile și petrecerile organizate, acestea fiind extrem de costisitoare.

în viața țiganilor, precum și la dorința lor de integrare, vechile stereotipuri se păstrează.

Una dintre concluziile pe care le putem trage până în prezent este că elita țigănească locală, care s-a îmbogățit după schimbările politice și care se străduiește să se apropie de valorile și modul de viață a „țărănilor”¹, nu reușește să schimbe părerile formate despre țigani, iar în societatea țărănească relația cu țiganii este caracterizată printr-un raport de genul patron–client. Creșterea numărului populației de țigani precum și schimbarea modului de viață au produs un haos și a adus schimbări în modelele de conviețuire existente. Pentru societatea locală, noua situație înseamnă o provocare, pentru că vechile modele de comportament nu mai sunt valabile în ceea ce privește relațiile români–țigani și maghiari–țigani. Însă, imaginile despre țigani (ca despre un grup abstract) nu se modifică fundamental nici după schimbările sus-menționate. Gospodarii din sat sunt dispuși să atenueze aceste imagini numai în cazuri concrete și într-un sens mai general putem afirma că în legăturile cu țiganii sunt și astăzi influențate de către vechile stereotipuri.

În cazul țiganilor din sat, relația dintre țigani și maghiari se arată a fi adesea cooperantă. Etnia maghiară, din motive funcționale și de constrângere, tolerează apropierea țiganilor și este de acord să facă demersuri în favoarea integrării lor. Dar trebuie amintit totuși, că această opinie nu este atât a gospodarilor, ci a unei părți din intelectualitatea maghiară. După părerea intelectualilor din sat, în Zăbala putem observa o mare pierdere de teritoriu de către maghiari, iar importanța și dominanța etnică maghiară poate fi păstrată numai prin integrarea țiganilor. La începutul secolului, atât ca populație, cât și ca putere economică, etnia maghiară era dominantă, dar astăzi această situație s-a schimbat, puterea economică mutându-se de la bătrânii maghiari la români. Se pare că tendința de integrare a țiganilor de către un grup de intelectuali (în primul rând al preotului romano-catolic și reformist) trebuie înțelese ca o reevaluare socială și economică.

Mutarea țiganilor printre maghiari și dorința lor de integrare deși nu este privită pozitiv într-un mod unanim, există un grup de intelectuali care apreciază situația ca pe o tendință de civilizare, prin care procesul scădere a populației maghiare se poate ameliora. Acest grup, evaluează această schimbare în dimensiunea ei etnică și culturală ca pe un proces pozitiv. (Această părere nu ia însă în seamă faptul că țiganii s-au declarat maghiari și înainte, deci apartenența etnică nu este o reacție în fața actualei situații; iar în legătură cu schimbarea culturală, nu ia în considerare că acest proces se referă numai la un procent mic al populației țigănești ce nu afectează și majoritatea populației țigănești.)

O parte consistentă a intelectualității nu împărtășește această părere, alăturându-se gospodarilor ce urmează vechiul mod de gândire.

¹ Vezi: Szuhay, 1993.

În ceea ce privește relațiile maghiaro-țigănești, vecinătatea funcționează într-un mod aparent, pentru că la baza acesteia există reciprocitate. Raporturile sunt construite de către partea maghiară într-un mod unilateral care adesea rupe sistemul de relații existent. *„Așa face vecinul meu, care are țigani în vecini. Vin. Vor să dea un telefon, atunci chiar la fratele său. Bine. Poftim, îl lasă. Pentru că plătesc. Bine, dă un telefon. Dar toată convorbirea constă în ce mai faci, cum te simți, ești bolnav? Atunci Józsi s-a dus la asta, erau lucruri fără importanță. Atunci i-am spus, poți veni aici, dar numai atunci când vrei să rezolvi ceva important, altfel nu veni aici.”* În cazul împrumuturilor între vecini în general parte țigănească efectuează munci pentru contravaloarea produsului împrumutat.

Schimbarea sensului acestei relații patron–client, când țiganul devine patron iar gospodarul maghiar de odinioară va constitui forța de muncă, trezește la multă lume îngrijorare. În relațiile social-economice, țiganii și-au însușit roluri periferice, care în această nouă situație s-au schimbat. Comunitățile maghiare acceptă destul de greu schimbarea relațiilor asimetrice din trecut. Astăzi, în mai multe cazuri, putem observa că familiile de țigani mai înzestrați angajează maghiari pentru diferite munci. Pentru că țiganii adulți care s-au mutat în sat sunt analfabeți, ei nu pot să-și ia permisul de conducere auto. Deci de mai multe ori se întâmplă ca țiganii să angajeze șoferi maghiari, iar acest lucru este acceptat cu greu de către cei ce nu vor să recunoască schimbarea tipurilor de relații existente anterior. De asemenea, mai greu acceptate situațiile în care rudele vechilor gospodari lucrează în gospodării țigănești.

Caracteristicile relațiilor româno-țigănești sunt diferite, deoarece țiganii și românii sunt și astăzi separați. Nu putem considera întâmplător faptul că printre români circulă imaginea despre țigani alcătuită cu ani în urmă, ce are un conținut foarte negativ. În cazuri concrete în care țiganii s-au conformat normelor existente, familiile de țigani au fost acceptate de către vecinii lor români. Pentru populația română, modificarea statusului țiganilor din sat nu apare ca o amenințare directă, de aceea, modificarea stereotipurilor existente nu este atât de dificilă. Ei concep similar cu maghiarii cele trei grupe de țigani existente în sat și au de asemenea, o părere negativă. Această părere nu este un stereotip etnic ci se formulează referitor la modul lor de viață și de gândire. Datorită faptului că ei comunică mai rar¹ cu țiganii (în mod fizic sau psihic), nu sunt forțați să-și schimbe părerea anterior formulată.

¹ Bíró Á. Zoltán în cursul „întâlnirilor“ în cercetarea identității consideră primordială cercetarea identității etnice. El numește „întâlniri“ acele situații, care se nasc între persoane aparținute diferitelor etnii, acestea fiind fizice sau psihice, și în care pentru participanți apartenența etnică este importantă din punct de vedere al modificării și influențării modelelor de comportament în situația întâlnirii. Bíró, 1996. 249.

Românii și maghiarii din Zăbala nici astăzi nu folosesc aceleași vase și tacâmuri ca și țiganii, dar depășirea granițelor legate de prejudecățile în ceea ce privește igiena arată starea înaintată a integrării țiganilor (despre această situație de integrare se poate vorbi doar în cazul câtorva familii, dar și în aceste cazuri acționează vechile prejudecăți).

La nivelul contactelor personale, dispare uneori discriminarea țiganilor, dar acest lucru nu se poate generaliza. Aceste relații personale diferă de cele comunitare, deși gesturile cele mai des întâlnite sunt de separare și distanțare.

Zona de întrepătrundere între țigani și membrii altor etnii este foarte mică și nu există o dorință de cunoaștere reciprocă. Pentru familiile din sat există o categorizare și cunoaștere generală despre țiganii locali, dar nu se leagă de experiențele concrete. În alte cazuri, din suma experiențelor concrete, sunt reținute acelea care subliniază caracteristicile negative ale țiganilor. Multe exemple vorbesc despre faptul că țiganilor nu le place munca, iar atunci când totuși muncesc, pretind prea mult și nu sunt de încredere.

Putem considera integrarea țiganilor ca pe un proces de maghiarizare și de apropiere a lor către valorile morale acceptate de către gospodarii de etnie maghiară. Acesta este totuși un fenomen special datorită diferențelor de raportare la muncile agricole. Deși putem observa o orientare a lor și spre această direcție, atenția prioritară este acordată comerțului. În acest context, în procesul de apropiere culturală, o importanță deosebită o capătă elementele tradiționale ale vieții țăranilor, atât raportarea la religie și la biserică, cât și la normele cotidiene din comunitate.

Atât pentru etnia maghiară cât și pentru cea română, țiganii din Zăbala în general sunt un punct de referință negativă care este adesea formulat în opoziție cu raportarea la pozițiile proprii. Strategiile de separare și comportamentele discriminatorii există și se reînnoiesc permanent iar diferențele culturale mari sunt experimentate în viața cotidiană a maghiarilor și a românilor.¹ Chiar dacă câteva familii de țigani au fost integrate în societate, aceasta nu denotă atenuarea lui.

DESPRE INTEGRARE, ÎN CAZUL UNEI CĂSĂTORII MIXTE ȚIGANO–MAGHIAR

Unica căsătorie mixtă dintre un maghiar și o țigancă, care între timp a eșuat, nu arată într-un mod destul de elocvent existența frontierelor simbolice existente. Astfel, este considerat că „cel mai mare păcat“ împotriva propriei etnii constă în căsătoria mixtă.

Microsocietatea din Zăbala este foarte sensibilă la cazurile în care membrii din propriul grup etnic își alege partenerul de viață dintr-o etnie considerată inferioară. Cazul nostru se referă la un tânăr maghiar care a ales ca

¹ Vezi: Fosztó, 1997.

partener o țigancă din sat. Familia tânărului este una dintre cele mai prestigioase familii maghiare din Zăbala iar părerile despre familia fetei sunt de asemenea, pozitive. Relația dintre cei doi a fost respinsă de către comunitate, atitudine care se poate explica doar prin apartenența etnică diferită și nu de modul de viață sau de comportamentele existente.

În căsătoria mixtă țigano-maghiară a apărut o situație nouă la nașterea copilului tinerilor.¹ Opinia publică din sat consideră că acest copil nu poate aparține etniei maghiare, și poate fi doar țigan. După nașterea copilului, atitudinea tatălui a oscilat între scoaterea copilului din mediul familial al mamei și integrarea proprie în mediul de țigani. Dorința de a scoate copilul din familia mamei a devenit o sursă de conflict și relația dintre femeia de țigan și bărbatul maghiar s-a rupt total. „Spre bucuria ambelor părți”, prima căsătorie mixtă țigano-maghiară s-a sfârșit fără nici un succes. Acest fenomen ne arată că, deși câteva familii de țigani au început să se integreze, posibilitățile de apropiere dintre maghiari și țigani sunt minime, iar căsătoriile mixte sunt respinse. Atitudinea negativă a ambelor părți referitoare la căsătoria mixtă amintită, ne arată că apropierea dintre grupuri poate să existe, dar o relație strânsă nu poate fi încă acceptată. Căsătoriile mixte între maghiari și români sunt însă din ce în ce mai dese,² dar nici maghiarii și nici românii nu acceptă căsătoriile oficiale cu țigani.

În Zăbala, conviețuirea dintre diferitele etnii și țiganii au la bază modele culturale și strategii bine definite, în spațiul social granițele simbolice nu sunt afectate, iar susținerea acestor frontiere este o parte importantă a funcționării societății locale.³

BIBLIOGRAFIE

BARTH, Fredrik

1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. (Probleme vechi și noi în analiza etnicității) *Régió* 1. szám. 3-25.

BÍRÓ Á., Zoltán

1996 A megmutatkozás kényszere és módszertana. (Metodologia și constrângerea arătării) In: *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról.* (Trăind lângă altul. Despre relațiile maghiaro-române, maghiaro-țigane.) Csíkszereda, 247-277.

FOSZTÓ, László

1997 Ki a cigány? Az etnikai identitás(ok)ról. (Cine este țigan? Despre identitățile etnice.) *Keresztény Szó* április 26-29.

¹ Căsătoria mixtă țigano-maghiară a fost analizată detaliat de Harbula Hajnalka.

² Lucrarea semnată de Mirk Sidónia, publicată în acest volum analizează detaliat căsătoriile mixte româno-maghiare.

³ Ilustrațiile prezentate în această lucrare sunt semnate de Dimény Attila. Îi mulțumesc și pe această cale.

KÜRTI, László

1994 Etnikai viszályok és többszólamú önazonosság: néhány antropológia gondolat az önazonosságról. (Conflicte etnice și pluriidentitatea: câteva idei antropologice despre identitate) *Korunk* nr. 1. 91-99.

OLÁH, Sándor

1993 Cigány–magyar kapcsolatok. (A többségi magyarság cigányképének vizsgálata Homoródmásmon). (Relații țigano–maghiare. Analizarea imaginii țiganilor alcătuite de către majoritatea maghiară în Homoródmásmon) In: *Antropológiai Műhely* 1. 117-127.

1996/a Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között. (Separare simbolică între țiganii unei localități) In: *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. Helyzet könyvek. Csíkszereda, 207–225.

1996/b Gazdasági kapcsolatok cigányok és magyarok között. (Relații economice între țigani și maghiari) In: *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. Helyzet könyvek. Csíkszereda, 225-247.

POZSONY, Ferenc

1984 *Álomvíz martján* (Balade populare maghiare culese de la țigani maghiari din județul Covasna), Bukarest

1993 A háromszéki magyarajkú cigányok vallásos hitélete. (Viața religioasă, confesională a țiganilor maghiari din județul Covasna). In.: *Cigány néprajzi tanulmányok* 1., (red. Barna Gábor) 76-80.

1997a Változások az erdélyi cigánytársadaloméletében (Schimbări în viața socială a țiganilor din Ardeal) *Keresztény Szó* VIII. 4–24.

1997b A háromszéki magyarajkú cigányok vallásos hitélete (Viața religioasă a țiganilor maghiari din Trei Scaune). *Keresztény Szó* VIII. 8. 15–19.

PRÓNAI, Csaba

1995 *Cigánykutatás és kulturális antropológia* (Cercetări despre țigani și antropologia culturală), Budapest–Kaposvár

SZABÓ, Judit

1993 Cigányok egy magyar–román közösségben a Maros menti Gernyeszegen. (Țiganii într-o localitate maghiaro–română din județul Mureș – Gornești). In.: *Cigány néprajzi tanulmányok* nr.1. Red.: Barna Gábor, Budapest, 18–29.

TÚROS, Endre

1996 Magyarok, románok, cigányok: ki van a középpontban? (Maghiari, români, țigani: cine este în centru?) In: *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. Helyzet könyvek. Csíkszereda, 165–181.

1997 Magyar–cigány viszony Kisbácsban. (Relațiile maghiaro–țigane în Kisbács). In.: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának legújabb eredményei*. Red.: Katona Judit – Viga Gyula, Miskolc, 263-266.

STEWART, Michael Sinclair

1993 *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon* (Frații în doine Perpetuarea identității și comunității rromi în Ungaria socialistă.) Budapest.

SZUHAY, Péter

1993 *Utóparasztosodó cigányok az északkeleti magyarországi régióban* (Agrarizarea târzie a țiganilor în regiunea nord-estică a Ungariei)

